

ความหลากหลายของพรรณไม้อันดับชมพู่ (Myrtales) ในอุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดสกลนคร

Species diversity of Myrtales in Phu Phan National Park, Sakon Nakhon province

พงศกร คุณาสี¹ ประนอม จันทรโณทัย^{1*} และ วิมล อึ้งพรหมบัณฑิต²

PONGSAKORN KUNASIT¹, PRANOM CHANTARANOTHAI^{1*} & WIMOL UNGPROMBUNDITH²

¹ สาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40002

¹ Department of Biology, Faculty of Science, Khon Kaen University, Khon Kaen 40002, Thailand

² อุทยานแห่งชาติภูพาน อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร 47000

² Phu Phan National Park, Phu Phan district, Sakon Nakhon 47000, Thailand

บทคัดย่อ. ศึกษาความหลากหลายของพรรณไม้อันดับชมพู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดสกลนคร ระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. 2562 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2563 โดยสำรวจและเก็บตัวอย่างตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติ รวมทั้งศึกษาจากตัวอย่างพรรณไม้แห้งในพิพิธภัณฑ์พืชมหาวิทยาลัยขอนแก่น และรายงานการศึกษาที่เกี่ยวข้อง พบพรรณไม้จำนวน 6 วงศ์ ได้แก่ วงศ์สะแก (Combretaceae) วงศ์กะอาม (Crypteroniaceae) วงศ์ตะแบก (Lythraceae) วงศ์โคลงเคลง (Melastomataceae) วงศ์ชมพู่ (Myrtaceae) และวงศ์พญารากดำ (Onagraceae) จำแนกเป็น 15 สกุล 43 ชนิด 44 แทกซา พรรณไม้ในวงศ์โคลงเคลงมีจำนวนชนิดมากที่สุด คือ 5 สกุล 16 ชนิด นำพรรณไม้ทุกชนิดที่พบมาสร้างรูปวิธานระบุชนิดได้โดยใช้ลักษณะวิสัยและสัณฐานวิทยาของใบ ดอก และผล

ABSTRACT. Species diversity of Myrtales in Phu Phan National Park was investigated. Field surveys and specimen collections between September 2019 and August 2020, consultation of the dried specimens at Khon Kaen University Herbarium, as well as a compilation of related reports, were conducted. Forty-four taxa of 43 species, 15 genera, belonging to Combretaceae, Crypteroniaceae, Lythraceae, Melastomataceae, Myrtaceae and Onagraceae are enumerated. The family Melastomataceae is found the highest number with five genera and 16 species. An artificial key to the species is constructed using habits as well as the morphology of leaves, flowers and fruits.

* Corresponding author: pranom@kku.ac.th

Received: 9 October 2020

Accepted: 29 January 2021

คำสำคัญ: ภูมิวิธาน, พิพิธภัณฑ์พืชมหาวิทยาลัยขอนแก่น, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, อุทยานแห่งชาติภูพาน

KEYWORDS: key, KKU herbarium, North-East region, Phu Phan national park

บทนำ

อันดับชมพู่ประกอบด้วยพืชในวงศ์ Alzateaceae, Combretaceae, Crypteroniaceae, Lythraceae, Melastomataceae, Myrtaceae, Onagraceae, Penaeaceae และ Vochysiaceae (The Angiosperm Phylogeny Group, 2016) พรรณไม้อันดับนี้มีลักษณะเด่น ได้แก่ ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงแบบคู่ตรงข้าม ส่วนใหญ่ไม่มีหูใบ มีฐานดอกรูปถ้วย (hypanthium) ล้อมรอบรังไข่ (Keng, 1978) ในประเทศไทยพบ 6 วงศ์ ได้แก่ วงศ์สะแก (Combretaceae) พบ 6 สกุล 46 ชนิด วงศ์ตะก้อ (Crypteroniaceae) พบ 1 ชนิด วงศ์ตะแบก (Lythraceae) พบ 11 สกุล 38 ชนิด วงศ์โคลงเคลง (Melastomataceae) พบ 15 สกุล 70 ชนิด วงศ์ชมพู่ (Myrtaceae) พบ 14 สกุล 115 ชนิด และวงศ์พญา รากดำ (Onagraceae) พบ 3 สกุล 8 ชนิด (ราชันย์ ภูมา และสมราน สุดดี, 2557; ก่องกานดา ชยามฤต และ วรลลต์ แจ่มจำรูญ, 2559; Nanakorn, 1985, 1986; Santisuk, 1992; Renner *et al.*, 2001; Parnell & Chantaranothai, 2002; Boufford & Raven, 2014; de Wilde *et al.*, 2014) พรรณไม้กลุ่มนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและมีการนำมาใช้ประโยชน์ในหลายด้าน เช่น การใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ของพืชสกุล *Terminalia* และพืชในวงศ์ Lythraceae การปลูกพืชสกุล *Melastoma*, *Memecylon* และ *Sonerila* เป็นไม้ประดับ การบริโภคผลของพืชสกุล *Syzygium* (Christenhusz *et al.*, 2017) การใช้น้ำมันหอมระเหยจาก *Syzygium cumini* (L.) Skeels ในการยับยั้งปรสิตชนิด *Leishmania amazonensis* และเชื้อแบคทีเรียบางชนิดในสกุล *Actinomyces*, *Bacteroides*, *Porphyromonas*,

Prevotella และ *Streptococcus* (da Silva *et al.*, 2018) เป็นต้น

อุทยานแห่งชาติภูพาน ตั้งอยู่ในเขตเทือกเขาภูพาน โครงสร้างทางธรณีวิทยาเป็นหินทราย ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดสกลนครและกาฬสินธุ์ มีพื้นที่ 664.70 ตารางกิโลเมตร จุดสูงสุดในเขตอุทยานฯ มีความสูง 567 เมตร ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปี 1,300–1,650 มิลลิเมตร สภาพป่าในอุทยานฯ ประกอบด้วยป่า 3 ชนิด คือ ป่าเต็งรัง พบพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เต็ง (*Shorea obtusa* Wall. ex Blume) รัง (*S. siamensis* Miq.) เหียง (*Dipterocarpus obtusifolius* Teijsm. ex Miq.) พลวง (*D. tuberculatus* Roxb.) แดง (*Xylia xylocarpa* (Roxb.) W. Theob.) รกฟ้า (*Terminalia alata* Heyne ex Roth) ฯลฯ ป่าเบญจพรรณ พบพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ตีนนก (*Vitex pinnata* L.) ตั้ว (*Cratoxylum formosum* (Jack) Dyer) แดง ประดู่ (*Pterocarpus macrocarpus* Kurz) ตะแบก (*Lagerstroemia calyculata* Kurz) ฯลฯ และป่าดิบแล้ง พบพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ พะยุง (*Dalbergia cochinchinensis* Pierre) ตะเคียน (*Hopea odorata* Roxb.) หว้า (*Syzygium cumini* (L.) Skeels) ประดู่ แดง รัง ฯลฯ (National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, 2006) อุทยานแห่งชาติภูพานมีป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับพรรณไม้อันดับชมพู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพานยังไม่ครอบคลุม มีเพียงการศึกษาพรรณไม้ในภาพรวมหรือศึกษาเพียงบางชนิดเท่านั้น ซึ่งพบพรรณไม้อันดับนี้ 6 วงศ์ 14 สกุล 30 ชนิด 31 แทกซา (ประนอม จันทรโณทัย และคณะ, 2542; ประนอม จันทรโณทัย, 2550) หากมีการศึกษาอย่างครอบคลุมพื้นที่แล้วจะทำให้ทราบ

ข้อมูลด้านความหลากหลายชนิด การกระจายพันธุ์ และ ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ ของพรรณไม้ในพื้นที่ อันจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัย การใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ต่อไป

วิธีการศึกษา

1. สืบค้นและเก็บตัวอย่างลำต้นหรือกิ่งที่มีใบ ดอก และ/หรือ ผล ของพรรณไม้อันดับชมพูในเขต อุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดสกลนคร ระหว่าง เดือนกันยายน พ.ศ. 2562 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2563 ตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง พื้นที่ที่ศึกษา ประกอบด้วย บริเวณ

ผานางเมิน ลานสาวเอ้ อ่างกบ ถ้ำเสรีไทย สะพาน หินธรรมชาติ ห้วยเวียนไพร น้ำตกคำหอม และ บริเวณหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติภูพาน ที่ ภพ. 6 (ต่อเขต) (ภาพที่ 1) และศึกษาจากตัวอย่างพรรณไม้ แห่งในพื้นที่พิทักษ์ที่พิชมหาวิทยาลัยขอนแก่น (KKU) รวมถึงรายงานการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

2. ตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ โดยใช้รูปวิเคราะห์ ระบุชนิดจากหนังสือพรรณพฤกษชาติของ ประเทศไทยหรือเอกสารที่เกี่ยวข้อง จัดทำเป็น ตัวอย่างพรรณไม้แห้งเพื่อเก็บรักษาไว้เป็นตัวอย่าง อ้างอิงในพิพิธภัณฑ์พิชมหาวิทยาลัยขอนแก่น และ หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (BKf) และสร้างรูปวิเคราะห์ระบุชนิดของพรรณไม้ อันดับชมพู

ภาพที่ 1 แผนที่อุทยานแห่งชาติภูพาน

ที่มา: National Park, Wildlife and Plant Conservation Department (2006)

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพบพรรณไม้อันดับชมพู่ทุกวงศ์ที่พบในประเทศไทย จำแนกเป็น 15 สกุล 43 ชนิด 44 แทกซา (ตารางที่ 1 ภาพที่ 2 และ 3) พรรณไม้ที่พบมีลักษณะเป็นไม้ต้น ไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก หรือ ไม้เลื้อย ใบเดี่ยว เรียงเป็นคู่ตรงข้าม ยกเว้น *Terminalia bellirica*, *Tristaniopsis burmanica* var. *rufescens* และพืชในวงศ์พญารากดำที่ใบเรียงแบบสลับเวียน ไม่มีหูใบ ใบไม่มีต่อม หรือมีต่อม 1 คู่ พบเฉพาะพืชในสกุล *Terminalia* ส่วนใหญ่มีเส้นใบแบบร่างแหขนนก ยกเว้นพืชในวงศ์โคลงเคลง มีเส้นใบแบบร่างแหฝ่ามือ ไม่มีเส้นขอบใบ (intramarginal veins) ยกเว้นพืชบางชนิดในสกุล *Syzygium* มีเส้นขอบใบ

ดอกแบบดอกช่อ ยกเว้น พืชวงศ์พญารากดำ เป็นดอกเดี่ยว กลีบเลี้ยงมีโคนเชื่อมกัน ปลายแยก หรือเชื่อมกันเป็นฐานดอก พบในพืชวงศ์ตะแบกวงศ์โคลงเคลง และวงศ์ชมพู่ กลีบดอกแยกกัน หรือไม่มีกลีบดอก พบในพืชวงศ์สะแกและวงศ์กะอาม เกสรเพศผู้มีจำนวนเท่ากับหรือเป็นสองเท่าของกลีบดอก ส่วนพืชในวงศ์ตะแบกและวงศ์ชมพู่มีเกสรเพศผู้มีจำนวนมาก เกสรเพศเมียมีรังไข่ใต้วงกลีบ ยกเว้น พืชในวงศ์กะอามและวงศ์ตะแบกที่มีรังไข่เหนือวงกลีบ ผลสดหรือผลแห้ง ส่วนผลของพืชในวงศ์สะแกบางชนิดมีปีก นำพรรณไม้ทั้งหมดที่พบในพื้นที่มาสร้างรูปวิธานระบุชนิด โดยใช้ลักษณะวิสัยและสัณฐานวิทยาของใบ ดอก และผล ได้ดังนี้

รูปวิธานระบุชนิด

1. ดอกเดี่ยว ไม้ล้มลุก ใบเรียงแบบสลับ
 2. เกสรเพศผู้มีจำนวนเป็นสองเท่าของกลีบเลี้ยง **Ludwigia hyssopifolia**
 2. เกสรเพศผู้มีจำนวนเท่ากับกลีบเลี้ยง **Ludwigia prostrata**
1. ดอกช่อ ไม้ต้น ไม้พุ่ม ไม้เถา มีเนื้อไม้ หรือไม้ล้มลุก ใบเรียงแบบคู่ตรงข้ามหรือเรียงแบบสลับ
 3. ไม้ต้นหรือไม้พุ่ม ใบมีต่อม 1 คู่
 4. ผลสด ไม่มีปีก
 5. ใบเรียงแบบสลับ ผลมีขนนุ่ม **Terminalia bellirica**
 5. ใบเรียงแบบคู่ตรงข้ามหรือเกือบคู่ตรงข้าม ผลเกลี้ยง
 6. ไม้ต้น แผ่นใบกว้างอย่างน้อย 6 ซม. **Terminalia chebula** var. **chebula**
 6. ไม้พุ่ม แผ่นใบกว้างน้อยกว่า 6 ซม. **Terminalia chebula** var. **nana**
4. ผลแห้ง มีปีก
 7. ผลมี 2 ปีก **Terminalia mucronata**
 7. ผลมี 3 หรือ 5 ปีก
 8. ผลมี 3 ปีก **Terminalia nigrovenulosa**
 8. ผลมี 5 ปีก
 9. ต่อมอยู่ที่ฐานของแผ่นใบ ผลยาวน้อยกว่า 3 ซม. **Terminalia pierrei**
 9. ต่อมอยู่ที่เส้นกลางใบด้านท้องใบ ผลยาวมากกว่า 3 ซม. **Terminalia alata**
3. ไม้ต้น ไม้พุ่ม ไม้เถา มีเนื้อไม้ หรือไม้ล้มลุก ใบไม่มีต่อม
 10. ดอกไม่มีกลีบดอก

11. ไม้ต้น **Crypteronia paniculata**
 11. ไม้เถา มีเนื้อไม้ **Getonia floribunda**
10. ดอกมีกลีบดอก
12. ผลมีปีก
13. ไม้ต้นหรือไม้พุ่ม **Combretum quadrangulare**
 13. ไม้เถา มีเนื้อไม้
14. กลีบดอกมี 4 กลีบ ผลมี 4 ปีก ผิวใบเกลี้ยง **Combretum latifolium**
 14. กลีบดอกมี 5 กลีบ ผลมี 5 ปีก ผิวใบมีขน **Combretum pilosum**
12. ผลไม่มีปีก
15. รั้งไข่เหนียววงกลีบ
16. ไม้ล้มลุก **Rotala rotundifolia**
 16. ไม้ต้น
17. ผิวใบด้านล่างมีขนรูปดาว **Lagerstroemia calyculata**
 17. ผิวใบด้านล่างเกลี้ยง
18. ฐานดอกมีสัน 12 สัน **Lagerstroemia floribunda**
 18. ฐานดอกไม่มีสัน **Lagerstroemia cochinchinensis**
15. รั้งไข่ไต้หวันวงกลีบ
19. เกสรเพศผู้จำนวนมาก แผ่นใบมีจุดต่อมโปร่งแสง
20. ใบเรียงแบบสลับ **Tristaniopsis burmanica var. rufescens**
 20. ใบเรียงเป็นคู่ตรงข้าม
21. เส้นใบหลักมี 3 เส้น **Rhodamnia dumetorum**
 21. เส้นใบหลักมี 1 เส้น
22. ก้านชูเกสรเพศเมียยาวมากกว่า 20 มม.
 23. แผ่นใบยาวอย่างน้อย 30 ซม. ไม่มีเส้นขอบใบ **Syzygium formosum**
 23. แผ่นใบยาวน้อยกว่า 30 ซม. มีเส้นขอบใบ **Syzygium siamense**
22. ก้านชูเกสรเพศเมียยาวน้อยกว่า 20 มม.
 24. ฐานดอกมีรอยย่นหรือสันตามยาว เปลือกลำต้นอ่อนเป็นแผ่นคล้ายกระดาษ **Syzygium antisepticum**
24. ฐานดอกไม่มีรอยย่นหรือสัน เปลือกลำต้นไม่อ่อนเป็นแผ่นคล้ายกระดาษ
25. ฐานดอกยาวน้อยกว่า 6 มม. ก้านชูเกสรเพศเมียยาวน้อยกว่า 7 มม.
 26. ใบรูปไข่หรือรูปรี กว้างมากกว่า 3 ซม.
 27. ใบไม่มีเส้นขอบใบ เกสรเพศผู้ยาวถึง 3 มม. **Syzygium cinereum**
 27. ใบมีเส้นขอบใบ เกสรเพศผู้ยาวมากกว่า 3 มม. **Syzygium cumini**
26. ใบรูปหอกกลับหรือรูปขอบขนานแคบ กว้างถึง 3 ซม. **Syzygium ripicola**
 25. ฐานดอกยาวอย่างน้อย 6 มม. ก้านชูเกสรเพศเมียยาวอย่างน้อย 7 มม.
 28. แผ่นใบหนาคล้ายแผ่นหนัง กลีบเลี้ยงมีขนาดต่างกัน **Syzygium grande**
 28. แผ่นใบบางคล้ายกระดาษ กลีบเลี้ยงมีขนาดใกล้เคียงกัน **Syzygium albiflorum**

19. เกสรเพศผู้มีจำนวนเท่ากับหรือสองเท่าของกลีบดอก แผ่นใบไม่มีจุดต่อมโปร่งแสง
29. แผ่นใบหนาคล้ายแผ่นหนัง เส้นแขนงใบไม่ชัดเจน
30. แผ่นใบยาวอย่างน้อย 9 ซม. ปลายแผ่นใบเรียวแหลม **Memecylon ovatum**
30. แผ่นใบยาวน้อยกว่า 9 ซม. ปลายแผ่นใบแหลมหรือมน
31. ผิวใบด้านล่างเรียบ **Memecylon edule**
31. ผิวใบด้านล่างสากหรือมีปุ่ม **Memecylon scutellatum**
29. แผ่นใบบางคล้ายกระดาษ เส้นแขนงใบชัดเจน
32. เกสรเพศผู้มีจำนวนเท่ากับกลีบดอก
33. เกสรเพศผู้มี 4 อัน พืชมี 1-3 ใบ **Phyllagathis tuberosa**
33. เกสรเพศผู้มี 3 อัน พืชมีมากกว่า 3 ใบ
34. แผ่นใบยาวน้อยกว่า 4 ซม. ฐานดอกเป็นรูปทรงกระบอก **Sonerila erecta**
34. แผ่นใบยาวอย่างน้อย 4 ซม. ฐานดอกเป็นรูปประซัง **Sonerila maculata**
32. เกสรเพศผู้มีจำนวนเป็นสองเท่าของกลีบดอก
35. เกสรเพศผู้มีรูปร่างคล้ายกันและขนาดเท่ากัน
36. กลีบดอกมี 5 กลีบ **Osbeckia thorelii**
36. กลีบดอกมี 4 กลีบ
37. ฐานดอกมีขนยาวห่าง **Osbeckia cochinchinensis**
37. ฐานดอกมีขนคล้ายแปรง (ปลายขนแยกเป็น 2 เส้นหรือมากกว่า)
38. ขนเรียงกันเป็นวงแหวนรอบฐานดอก 3-4 วง **Osbeckia setoso-annulata**
38. ขนไม่เรียงกันเป็นวงแหวนรอบฐานดอก
39. ไม้ล้มลุก ลำต้นเกลี้ยงหรือเกือบเกลี้ยง **Osbeckia chinensis**
39. ไม้พุ่ม ลำต้นมีขนหนาแน่น **Osbeckia stellata**
35. เกสรเพศผู้มีรูปร่างและขนาดต่างกัน
40. ฐานดอกมีขนรูปดาว **Melastoma saigonense**
40. ฐานดอกมีขนแข็ง ขนคล้ายแปรง ขนยาว หรือเกล็ด
41. ฐานดอกมีขนแข็ง หรือขนแข็งคล้ายแปรง ตั้งตรง
42. ฐานดอกยาวมากกว่า 8 มม. กลีบดอกยาวมากกว่า 14 มม. **Melastoma sanguineum**
42. ฐานดอกยาวถึง 8 มม. กลีบดอกยาวถึง 14 มม. **Melastoma orientale**
41. ฐานดอกมีขนยาว หรือเกล็ด แนบไปกับพื้นผิว
43. ใบรูปไข่กว้างหรือรูปรีกว้าง ยาว 11-18 ซม. กว้าง 6-10 ซม. ซ่อดอกออกที่ปลายกิ่งแก่ **Melastoma imbricatum**
43. ใบรูปไข่ รูปรี หรือรูปหอก ยาว 5-12 ซม. กว้าง 2-5 ซม. ซ่อดอกออกที่ปลายกิ่งอ่อน **Melastoma malabathricum**

ตารางที่ 1 รายชื่อพรรณไม้อันดับชมพูที่พบในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดสกลนคร

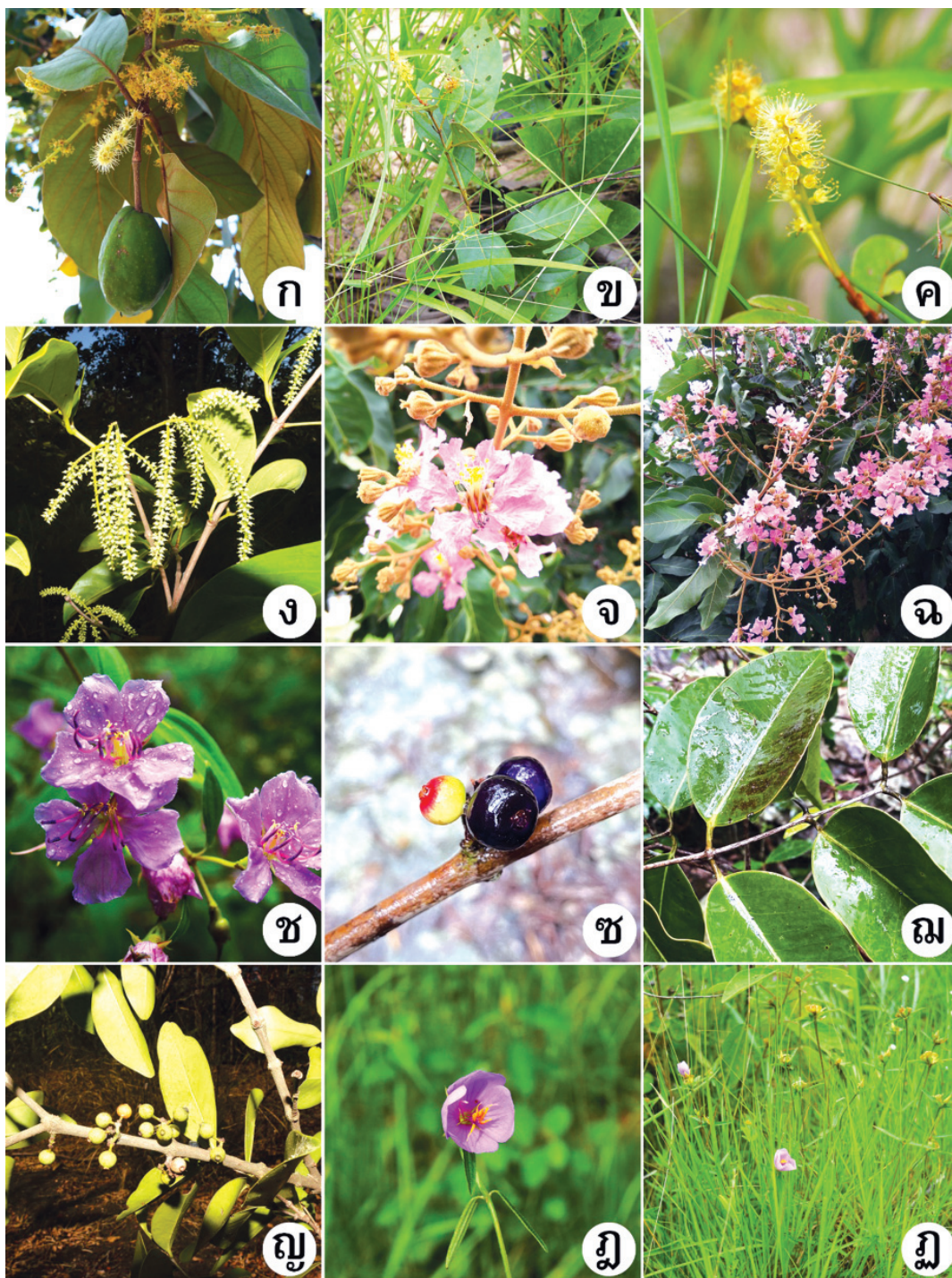
วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	ช่วงเวลา ออกดอก-ติดผล	นิเวศวิทยาที่พบ
Combretaceae	<i>Combretum latifolium</i> Blume	เครืออวดเชือก	ม.ค.-ก.พ.	ชายป่า ขึ้นในดินทราย ใกล้ลำธาร
	<i>C. quadrangulare</i> Kurz	สะแกนา	ก.พ.-มี.ค.	ป่าเต็งรัง
	<i>C. pilosum</i> Roxb. ex G. Don	เครือขามาก	ก.พ.-มี.ค.	ป่าดิบแล้ง
	<i>Getonia floribunda</i> Roxb.	วงส้ม	ม.ค.-ก.พ.	ป่าเบญจพรรณ
	<i>Terminalia alata</i> Heyne ex Roth.	รกฟ้า	พ.ค.-มิ.ย.	ป่าเต็งรัง
	<i>T. bellirica</i> (Gaertn.) Roxb.	สมอภิเพก, สมอแหงน	มี.ค.-เม.ย.	ป่าเต็งรัง, ป่าเบญจพรรณ, ป่าดิบแล้ง
	<i>T. chebula</i> Retz. var. <i>chebula</i>	สมอไทย	พ.ค.-มิ.ย.	ป่าเต็งรัง, ป่าเบญจพรรณ
	<i>T. chebula</i> Retz. var. <i>nana</i> Gagnep.	สมอแห้ง, สมอเตี้ย	มิ.ย.-ส.ค.	ป่าเต็งรัง, ป่าเบญจพรรณ
	<i>T. mucronata</i> Craib & Hutch.	ตะแบกเลือด	เม.ย.-มิ.ย.	ป่าเต็งรัง, ป่าเบญจพรรณ
	<i>T. nigrovenulosa</i> Pierre	ขี้ฮ้าย	ส.ค.-ก.ย.	ป่าเบญจพรรณ, ป่าดิบแล้ง
<i>T. pierrei</i> Gagnep.	ตะแบกใบขน, เบือย	เม.ย.-ก.ค.	ป่าเบญจพรรณ	
Crypteroniaceae	<i>Crypteronia paniculata</i> Blume	กะอาม	พ.ย.-ม.ค.	ป่าเต็งรัง
Lythraceae	<i>Lagerstroemia calyculata</i> Kurz	ตะแบก	มี.ค.-ก.ค.	ป่าเบญจพรรณ
	<i>L. cochinchinensis</i> Pierre	ตะแบกเกรียบ	ก.ค.-ธ.ค.	ป่าเบญจพรรณ
	<i>L. floribunda</i> Jack	ตะแบกนา	ตลอดปี	ป่าเบญจพรรณ
	<i>Rotala rotundifolia</i> (Buch.-Ham. ex Roxb.) Koehne	-	ม.ค.-มี.ค.	ริมลำธาร พื้นที่ชุ่มชื้น

ตารางที่ 1 รายชื่อพรรณไม้ถิ่นเดิมที่พบในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดสกลนคร (ต่อ)

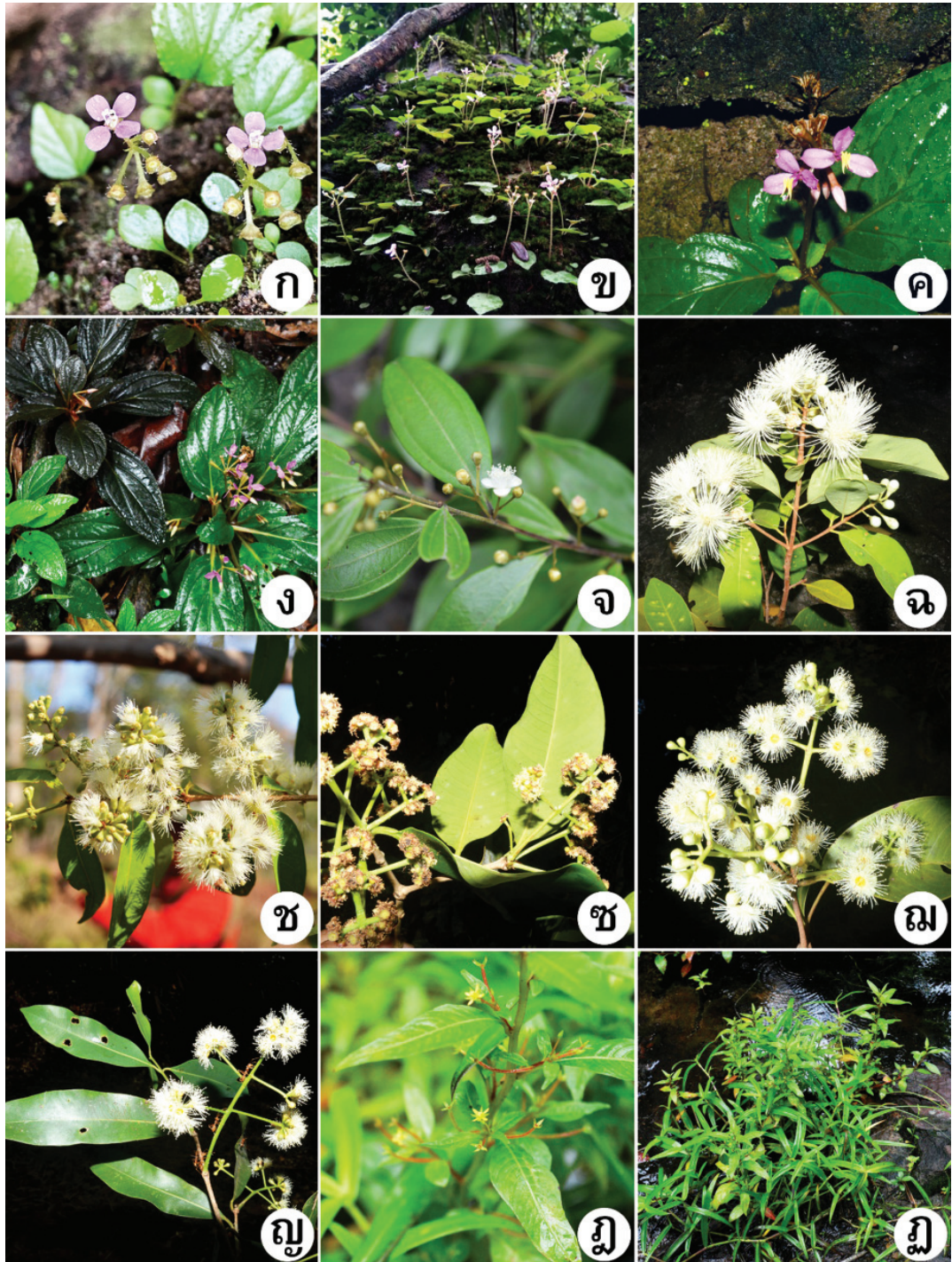
วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	ช่วงเวลา ออกดอก-ติดผล	นิเวศวิทยาที่พบ
Melastomataceae	<i>Melastoma imbricatum</i> Wall. ex C. B. Clarke	-	ก.ย.-พ.ย.	ป่าเบญจพรรณ
	<i>M. malabathricum</i> L.	โคลงเคลง, อ้า	ก.ค.-ก.ย.	ป่าเต็งรัง, ป่าดิบแล้ง
	<i>M. orientale</i> Guillaumin	โคลงเคลงตัวผู้	ก.ค.-ส.ค.	ป่าดิบแล้ง
	<i>M. saigonense</i> (Kuntze) Merr.	โคลงเคลงยวน	ต.ค.-ธ.ค.	ป่าเต็งรัง
	<i>M. sanguineum</i> Sims	มังกรช้าง, เบร้ช้าง	มิ.ย.-ส.ค.	ป่าเต็งรัง
	<i>Memecylon edule</i> Roxb.	พลองเหมือด	พ.ย.-ม.ค.	ป่าเต็งรัง, ป่าเบญจพรรณ
	<i>M. ovatum</i> Sm.	พลองใหญ่	มิ.ย.-ส.ค.	ริมลำธารป่าดิบแล้ง
	<i>M. scutellatum</i> (Lour.) Hook. & Arn.	เหมือดจี	มิ.ย.-ส.ค.	ป่าเต็งรัง
	<i>Osbeckia chinensis</i> L.	เอ็นอ้าน้อย	ก.ย.-พ.ย.	ป่าเต็งรัง
	<i>O. cochinchinensis</i> Cogn.	โคลงเคลงตัวผู้	ก.ย.-พ.ย.	ป่าเต็งรัง
	<i>O. setoso-annulata</i> Geddes	เอ็นอ้ากีเขยร	ต.ค.-พ.ย.	ป่าเต็งรัง
	<i>O. stellata</i> Buch.-Ham. ex D. Don	เอ็นอ้าขน, โคลงเคลงหิน	ต.ค.-พ.ย.	ป่าเต็งรัง
	<i>O. thorelii</i> Guillaumin	เอ็นอ้าหิน	ก.ย.-ต.ค.	ป่าเต็งรัง
	<i>Phyllagathis tuberosa</i> (Hansen) Cellin. & S. S. Renner	ก้ามกุ้งหัว	ก.ค.-ก.ย.	ริมลำธารป่าดิบแล้ง
	<i>Sonerila erecta</i> Jack	พันชื้อ	ก.ย.-พ.ย.	ป่าเบญจพรรณ, ป่าดิบแล้ง
	<i>S. maculata</i> Roxb.	แป้น้ำเงิน	ก.ค.-ก.ย.	ริมลำธารป่าดิบแล้ง

ตารางที่ 1 รายชื่อพรรณไม้อื่นดับขมพู่ที่พบในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน จังหวัดสกลนคร (ต่อ)

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	ช่วงเวลา ออกดอก-ติดผล	นิเวศวิทยาที่พบ	
Myrtaceae	<i>Rhodamnia dumetorum</i> (DC.) Merr. & L. M. Perry	ก้นถ้วย	ธ.ค.-ม.ค.	ป่าเต็งรัง	
	<i>Syzygium albiflorum</i> (Duthie & Kurz) Bahadur & R. C. Gaur	หัวขาว, มะห้า	ธ.ค.-ก.พ.	ป่าเต็งรัง	
	<i>S. antisepticum</i> (Blume) Merr. & L. M. Perry	เสียด, เม็ก	ธ.ค.-ก.พ.	ป่าเต็งรัง	
	<i>S. cinerium</i> (Kurz) Merr. & L. M. Perry	หัวนา	ธ.ค.-ก.พ.	ป่าดิบแล้ง	
	<i>S. cumini</i> (L.) Skeels	หัว้า	ธ.ค.-ก.พ.	ป่าเต็งรัง	
	<i>S. formosum</i> (Wall.) Masam.	ขมพู่	ธ.ค.-ก.พ.	ริมลำธารป่าดิบแล้ง	
	<i>S. grande</i> (Wight) Walp.	หัวตง	ธ.ค.-ก.พ.	ป่าดิบแล้ง	
	<i>S. ripicola</i> (Craib) Merr. & L. M. Perry	หัวขึ้นก, หัวนาก	ธ.ค.-ก.พ.	ริมลำธารป่าเบญจพรรณ	
	<i>S. siamense</i> (Craib) Chantar. & J. Pam.	ขมพู่	ตลอดปี	ริมลำธารป่าดิบแล้ง	
	<i>Tristaniopsis burmanica</i> (Griff.) Peter G. Wilson & J. T. Waterh.	ก้า	ก.พ.-เม.ย.	ป่าเต็งรัง	
	var. <i>rufescens</i> (Hance) J. Pam. & Nic Lughadha				
	Onagraceae	<i>Ludwigia hyssopifolia</i> (G. Don) Exell <i>L. prostrata</i> L.	เทียนนา -	มิ.ย.-ก.พ. ก.ค.-พ.ย.	ชายป่าริมแหล่งน้ำ ชายป่าริมแหล่งน้ำ

ภาพที่ 2 พรรณไม้อันดับชมพู่บางชนิดที่พบในอุทยานแห่งชาติภูพาน: ก. *Terminalia chebula* var. *chebula*; ข.-ค. *T. chebula* var. *nana*; ง. *Crypteronia paniculata*; จ.-ฉ. *Lagerstroemia floribunda*; ช. *Melastoma malabathricum*; ซ.-ฌ. *Memecylon ovatum*; ญ. *Mem. scutellatum*; ฎ.-ฏ. *Osbeckia chinensis*

ภาพที่ 3 พรรณไม้อันดับชมพู่บางชนิดที่พบในอุทยานแห่งชาติภูพาน: ก.-ข. *Phyllagathis tuberosa*; ค.-ง. *Sonerila maculata*; จ. *Rhodamnia dumetorum*; ฉ. *Syzygium albiflorum*; ช. *Sy. antisepticum*; ซ. *Sy. cinereum*; ฅ. *Sy. grande*; ญ. *Sy. ripicola*; ฎ.-ฏ. *Ludwigia prostrata*

สรุปและวิจารณ์ผลการศึกษา

จากการศึกษาพรรณไม้อันดับชมพูในพื้นที่ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง เขตอุทยานแห่งชาติภูพาน พบพรรณไม้ 6 วงศ์ 15 สกุล 43 ชนิด 44 แทกซา โดยพบพรรณไม้ในป่าเต็งรังมากกว่าป่าชนิดอื่น ๆ เนื่องจากพรรณไม้ส่วนใหญ่เจริญได้ดีในพื้นที่เปิดโล่งและแสงแดดส่องถึงพื้นดินซึ่งเป็นสภาพของป่าเต็งรัง วงศ์ที่พบจำนวนมากที่สุดคือ วงศ์โคลงเคลง พบ 5 สกุล 16 ชนิด เนื่องจากพรรณไม้วงศ์นี้มีความหลากหลายในประเทศไทย พบได้ทั่วไปในผืนป่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการกระจายพันธุ์ในป่าทั้ง 3 ชนิดสามารถเจริญได้ในสภาพที่หลากหลาย เช่น ดินร่วนปนทราย ดินทราย หรือที่ชุ่มชื้น เป็นต้น ขณะที่พรรณไม้วงศ์อื่นมีความหลากหลายน้อย เช่น วงศ์กะอาม วงศ์พญาธำมด เป็นต้น หรือมีความหลากหลายสูง แต่มีการกระจายพันธุ์ในพื้นที่เฉพาะหรือเฉพาะภูมิภาคอื่น ๆ เช่น วงศ์ตะแบก วงศ์ชมพู เป็นต้น จึงอาจทำให้พบจำนวนชนิดได้น้อยกว่าทั้งนี้อาจมีปัจจัยอื่นร่วมด้วย เช่น สภาพอากาศ ปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการเจริญและการกระจายพันธุ์ของพืชแต่ละชนิด แม้ว่าพรรณไม้อันดับชมพูจะไม่ใช้ไม้เด่นในป่าแต่ละชนิด แต่ก็พบได้ทั่วไปในป่าทั้ง 3 ชนิด ในอุทยานฯ

การศึกษาพรรณไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพานโดย ประพนอม จันทรโณทัย และคณะ (2542) และประพนอม จันทรโณทัย (2550) พบพรรณไม้อันดับชมพู 6 วงศ์ 14 สกุล 30 ชนิด 31 แทกซา จากการศึกษา พบพรรณไม้ในสกุล *Phyllagathis* และพรรณไม้ชนิดอื่นเพิ่มเติม รวมจำนวน 13 ชนิด ได้แก่ *Lagerstroemia floribunda*, *Ludwigia prostrata*, *Melastoma imbricatum*, *M. orientale*, *M. sanguineum*, *Memecylon ovatum*, *M. scutellatum*, *Osbeckia cochinchinensis*, *O. setoso-annulata*,

O. thorelii, *Phyllagathis tuberosa*, *Sonerila erecta* และ *S. maculata*

นอกจากนี้ มีรายงานพบพรรณไม้อันดับชมพูในเขตอุทยานแห่งชาติที่ใกล้เคียงประกอบด้วย การศึกษาความหลากหลายของพรรณไม้ต้นและไม้ล้มลุกบริเวณหินช้างสี อุทยานแห่งชาติน้ำพอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น พบพรรณไม้ อันดับนี้ 4 วงศ์ 9 ชนิด ได้แก่ *Lagerstroemia floribunda*, *Ludwigia hyssopifolia*, *Memecylon edule*, *Sonerila erecta*, *Syzygium albiflorum*, *S. claviflorum*, *S. cumini*, *S. grande* และ *S. oblatum* (พันธ์ทิวา กระชาย และคณะ, 2556; วีระ ธรรมวงศา และคณะ 2557) และการศึกษาความหลากหลายของพรรณไม้และองค์ประกอบของไม้ต้นในป่าเต็งรังในอุทยานแห่งชาติภูเก้า-ภูพานคำ จังหวัดหนองบัวลำภู โดย พรชัย กลัดวงษ์ และคณะ (2561) พบพรรณไม้ในอันดับชมพู 3 วงศ์ 6 แทกซา ได้แก่ *Memecylon edule*, *Syzygium albiflorum*, *Terminalia alata*, *T. chebula* var. *chebula*, *T. mucronata* และ *Tristaniopsis burmanica* var. *rufescens* พรรณไม้เหล่านี้มีค่าดัชนีความสำคัญไม่มาก จึงไม่จัดเป็นไม้เด่นในสังคมพืช อย่างไรก็ตาม การศึกษาความหลากหลายของอุทยานฯ ทั้ง 2 แห่งนี้ อาจยังไม่ครอบคลุมทั้งพื้นที่ เนื่องจากเส้นทางศึกษาธรรมชาติมีระยะทางเพียงประมาณ 1.5 กิโลเมตร มีการศึกษาความหลากหลายโดยใช้วิธีการวางแปลงตัวอย่าง หรือพื้นที่ศึกษาอยู่ใกล้แหล่งชุมชน ขณะที่ในการศึกษานี้ได้สำรวจแต่ละจุดมีระยะทาง 1-3 กิโลเมตร แต่ละจุดมีระยะห่าง 1-15 กิโลเมตร ซึ่งครอบคลุมพื้นที่มากกว่า รวมทั้งพื้นที่ศึกษาอยู่ห่างจากแหล่งชุมชนพอสมควร ทำให้อุทยานแห่งชาติภูพานมีความหลากหลายของพืช อันดับนี้สูงกว่าทั้งอุทยานแห่งชาติภูเก้า-ภูพานคำ และอุทยานแห่งชาติน้ำพอง

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้ได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์วิจัยอนุกรมวิธานประยุกต์ สาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูพาน ที่อำนวยความสะดวกในการศึกษาภาคสนาม ข้อมูลพรรณไม้ในพื้นที่ ตลอดจนชื่อพื้นเมืองของพืชแต่ละชนิด ขอขอบคุณสาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่เอื้อเฟื้อสถานที่และอุปกรณ์ในการศึกษา และขอขอบคุณ กนกอร เรืองสว่าง นิสิต เรื่องสว่าง ซอทิพย์ กัญชโชติ บุญช่วง บุญสุข พรชัย กัลดวงษ์ และวรรณวิภา ไชยสงคราม ที่ให้คำแนะนำข้อมูลพรรณไม้ และสนับสนุนภาพถ่ายพรรณไม้ในการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กองกานดา ชยามฤต และวรตลต์ แจ่มจำรูญ. 2559. ลักษณะประจำวงศ์พรรณไม้. สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ.
- ธีระ ธรรมวงศา, วรพล ดีปราสัย และอมรรัตน์ ประจักษ์สูตร. 2557. ไม้ล้มลุกบริเวณหินข้างสี่ อุทยานแห่งชาติน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย 6(2): 115–123.
- ประนอม จันทรโณทัย. 2550. พรรณไม้ภูพาน. พิมพ์ครั้งที่ 1. ศูนย์วิจัยอนุกรมวิธานประยุกต์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา, ขอนแก่น.
- ประนอม จันทรโณทัย, อัจฉรา ธรรมถาวร, สามารถ ม่วงไหมทอง, สุทธิรา ชุมกระโทก, จุฬาลักษณ์ ลาเกิด และพิมพ์ดี พรพงศ์รุ่งเรือง. 2542. การศึกษาความหลากหลายของพรรณไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติภูพาน, หน้า 240–245. ใน: รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการประจำปีโครงการ BRT ครั้งที่ 3, 11–14 ตุลาคม 2542. โรงแรม เจ. บี. หาดใหญ่.

พรชัย กัลดวงษ์, วรรณวิภา หมุนสุข, ประนอม จันทรโณทัย และสมคิด อุดรนคร. 2561. ความหลากหลายของพรรณไม้และองค์ประกอบของไม้ต้นในป่าเต็งรังในอุทยานแห่งชาติภูเก้า-ภูพานคำ จังหวัดหนองบัวลำภู. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย 10(1): 13–30.

พันธ์ทิวา กระจ่าย, วิษณุ สายสร, ประนอม จันทรโณทัย, วรพล ดีปราสัย และพิมพ์ดี พรพงศ์รุ่งเรือง. 2556. ความหลากหลายของพรรณไม้ต้นบริเวณหินข้างสี่ อุทยานแห่งชาติน้ำพอง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น. วารสารวิทยาศาสตร์ มข. 41: 945–953.

ราชันย์ ภูมา และสมรณ สุตดี. (บรรณาธิการ). 2557. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557. สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรุงเทพฯ.

Boufford, D. & Raven, P.H. 2014. Onagraceae. In: **Flora of Thailand**. T. Santisuk & H. Balslev (Eds.), Vol. 11 part 4, pp. 598–607, National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, Bangkok.

Christenhusz, M.J.M., Fay, M.F. & Chase, M.W. 2017. **Plants of the world**. Royal Botanic Gardens Kew, UK.

da Silva, V.P., Alves, C.C.F., Miranda, M.L.D., Bretanha, L.C., Balleste, M.P., Micke, G.A., Silveira, E.V., Martins, C.H.G., Ambrosio, M.A.L.V., Silva, T.D.S., Tavares, D.C., Magalhães, L.G., Silva, F.G. & Egea, M.B. 2018. Chemical composition and in vitro leishmanicidal, antibacterial and cytotoxic activities of essential oils of the Myrtaceae family occurring in the Cerrado biome. **Industrial Crops and Products** 123: 638–645.

- de Wilde, W.J.J.O., Duyfjes, B.E.E. & Phonsena, P. 2014. Lythraceae. In: **Flora of Thailand**. T. Santisuk & H. Balslev (Eds.), Vol. 11 part 4, pp. 547–597, National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, Bangkok.
- Keng, H. 1978. **Orders and families of Malayan seed plants**. Singapore University Press, Singapore.
- Nanakorn, W. 1985. The genus *Terminalia* (Combretaceae) in Thailand. **Thai Forest Bulletin (Botany)** 15: 59–107.
- _____. 1986. The genus *Combretum* (Combretaceae) in Thailand. **Thai Forest Bulletin (Botany)** 16: 154–204.
- National Park, Wildlife and Plant Conservation Department. 2006. **National Parks in Thailand**. National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, Bangkok.
- Parnell, J. & Chantaranothai, P. 2002. Myrtaceae. In: **Flora of Thailand**. T. Santisuk & K. Larsen (Eds.), Vol. 7 part 4, pp. 778–914. National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, Bangkok.
- Renner, S.S., Clausen, G., Cellinese, N. & Meyer, K. 2001. Melastomataceae. In: **Flora of Thailand**. T. Santisuk & K. Larsen (Eds.), Vol. 7 part 3, pp. 412–497. National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, Bangkok.
- Santisuk, T. 1992. Crypteroniaceae. In: **Flora of Thailand**. T. Smitinand & K. Larsen (Eds.), Vol. 5 part 4, pp. 431–432. National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, Bangkok.
- The Angiosperm Phylogeny Group. 2016. An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG IV. **Botanical Journal of the Linnean Society** 181: 1–20.